

PATRIMONI ETNOLÒGIC I DESENVOLUPAMENT SOSTENIBLE

**Medi ambient, gestió de l'aigua,
alimentació i salut**

**Arenys de Mar,
Dijous 21 de novembre 2024**

**Generalitat
de Catalunya**

**El Govern
de tothom**

Medi ambient, gestió de l'aigua, alimentació i salut

MODERADORA

Roser Maresma

ACTIVISTA CULTURAL

Matí Centre Cultural Calisay

- 9.15h** Arribada dels participants
- 9.45h** Benvinguda, a càrrec de l'alcalde de d'Arenys de Mar, Sr. Estanis Fors Garcia, i de la directora general de Cultura Popular i Associacionisme Cultural, Sra. Carol Duran Moreno
- 10.00h** Conferència principal: "Etnobotànica: un llegat ancestral per a un futur sostenible. Interseccions entre medi ambient, alimentació i salut". Montse Parada, Teresa Garnatje, Airy Gras i Joan Vallès (Etnobiofic, Grup de recerca en etnobotànica dels Països Catalans). Presentació a càrrec de Montse Parada
- 10.45h** "La pesca a la Costa Brava davant els reptes climàtics". Miquel Martí (Museu de la Pesca)
- 11.10 h** Pausa-cafè
- 11.45h** "Aliments com a medicaments". Rosa Subirós i Teixidor, infermera i antropòloga
- 12.10h** "Què fer amb les runes de la Matussière? Passat, present i futur del llegat industrial de la ribera d'Isil i Alós (el Pallars Sobirà)". Ferran Pons Raga [Instituto de Productos Naturales y Agrobiología - Consejo Superior de Investigaciones Científicas (IPNA-CSIC)]
- 12.35h** "Experiències a flor de pell: com afecta la sequera a la vida de les dones rurals? Una lectura atemporal". Ariadna Romans (Universitat d'Amsterdam)
- 13.00h** Debat
- 13.45h** Dinar

15.15h Trasllat al Port d'Arenys

15.45h Visita al port d'Arenys i a la subhasta del peix

17.00h "La cultura popular de l'aigua a La Vilella Alta: un exemple d'adaptació de la vida quotidiana a les terres seques de Priorat". Miguel Ángel Montero Simó, Esther Gutiérrez Escoda, Josep Maria Figueres Simó (Centre d'Estudis de la Vilella Alta)

17.25h "L'etnobotànica, una eina per transformar allò que cultivem i mengem". Marc Talavera Roma (Eixarcolant)

17.50h "El camí ramader de Marina, un camí d'anada i tornada". Esther Marmaneu Domingo, Ingrid Vilardaga Soler i Joan Rovira Merino (Associació Camí Ramader de Marina / Centre d'Estudis i Recursos de la Transhumància)

18.15h Taula-debat

19.00h Cloenda

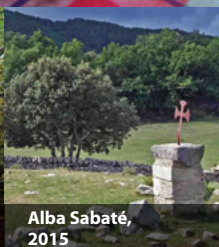
Pastisseta, CC BY-SA 4.0,
Wikimedia Commons

Josep Preixens,
2006

Museu d'Història de Sant Feliu
de Guíxols 2023

Alba Sabaté,
2015

Etnobotànica: un llegat ancestral per a un futur sostenible. Interseccions entre medi ambient, alimentació i salut

Autors: Montse Parada, Teresa Garnatje, Airy Gras, Joan Vallès (EtnoBioFiC, Grup de recerca en etnobotànica dels Països Catalans). Intervè: Montse Parada

La frase que afirma que quan parlem de patrimoni etnològic i sostenibilitat no podem deixar de banda l'etnobotànica cobra molt més sentit formulada a l'inrevés: l'etnobotànica és un patrimoni etnològic, font de recursos, mètodes i saber fer ancestral, que ens parla de sostenibilitat i ens n'ensenya.

Amb l'etnobotànica, recollim la relació entre l'entorn vegetal i la societat que l'envolta, no només pel que fa als usos de les plantes, sinó que va molt més enllà. Els etnobotànics recollim informació sobre la gestió del camp, de l'hort, del bosc, sobre alimentació i sobre salut, entre d'altres. Una informació que parla de com els antecessors de casa nostra (car el grup d'investigació EtnoBioFiC recull el saber etnobotànic de les terres de llengua catalana) van saber usar els recursos del paisatge vegetal de manera que no només els permetés viure'n sinó que el preservés de manera que el seu ús pogués ser sostingut i equilibrat. Aquestes paraules, que avui cobren un significat magnificat quan parlem dels objectius de l'Agenda 2030, eren per als nostres avis, en molts casos, la base per a poder garantir la seva subsistència i la de l'entorn que els proveïa.

En aquesta conferència donarem exemples dels recursos que l'etnobotànica ens dona de cares a la preservació de la biodiversitat, no només per a millorar l'entorn vegetal, sinó també la gestió que en fem ja que, gràcies a la informació recopilada, tenim un repositori de plantes alimentàries i amb usos medicinals que -i d'això ara se'n comença a ser molt conscient- es considera de vital importància en la recerca i el disseny de nous actius terapèutics i de noves fonts d'alimentació.

Montse Parada

Doctora en farmàcia, amb una tesi sobre l'etnobotànica a l'Alt Empordà. Investigadora i divulgadora del grup EtnoBioFiC de Recerca en Etnobotànica dels Països Catalans, entitat integrant de l'Observatori del Patrimoni Etnològic i Immaterial, coordinada pel Servei de Recerca i Protecció de la Direcció General de Cultura Popular i Associacionisme Cultural, del Departament de Cultura.

La pesca a la Costa Brava davant els reptes climàtics

Perceben els pescadors gironins el canvi climàtic? Quina relació mantenen amb la ciència i els científics? Què significa avui ser pescador? La Càtedra d'Estudis Marítims (Universitat de Girona) ha dirigit el documental *Una natura canviant. Pesca, ciència i canvi climàtic a la Costa Brava*, una recopilació de la veu del sector pesquer de la Costa Brava sobre alguns dels temes que més l'amoïnen en relació amb el medi. El testimoni de tretze pescadors permet una reflexió sobre les seves inquietuds i percepcions al voltant del seu ofici i la crisi climàtica a la mar, i sobre la relació de la pesca amb la ciència i els científics. Projecte dirigit per Joan Lluís Alegret (Càtedra d'Estudis Marítims) i Alfons Garrido (Documare: Centre de Documentació de la Pesca i el Mar) amb la col·laboració del Museu de la Pesca i el suport del GALP Costa Brava.

Miquel Martí i Llambrich

(Palamós, 1962). Llicenciat en Història per la Universitat Autònoma de Barcelona. Màster en Museologia i Gestió del Patrimoni Cultural per la Universitat de Barcelona. És director del Museu de la Pesca i de la Fundació Privada Promediterrània per a l'Estudi, la Conservació i la Difusió del Patrimoni Marítim, entitat integrant de l'Observatori del Patrimoni Etnològic i Immaterial. És coordinador tècnic de la Càtedra d'Estudis Marítims (Ajuntament de Palamós i Universitat de Girona). Membre del Grup d'Estudis Socials de la Pesca Marítima de la Universitat de Girona. Com a investigador, centra la seva tasca en el patrimoni marítim i pesquer; és autor de diversos articles així com coautor de l'opuscle *La pesca a Catalunya* i del llibre *Palamós, un privilegi*. Fou coordinador de l'Inventari del Patrimoni Marítim i Pesquer de la Costa Brava (1995-1999), en el marc de l'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya (IPEC). És vocal de l'Àrea de Documentació de l'Associació dels Museus Marítims de la Mediterrània (AMMM) i assessor de la Direcció General de Patrimoni Cultural en patrimoni marítim flotant. Membre del Comitè de Redacció de la Revista Argo (Museu Marítim de Barcelona) i membre del Consell Editor de la Revista d'Etnologia de Catalunya (Generalitat de Catalunya). Secretari de la Taula de Cogestió Marítima del Litoral del Baix Empordà. Vocal de la junta del Grup d'Acció Local de la Pesca Costa Brava.

Aliments com a medicaments

El llibre *Remeis tradicionals de la Costa Brava*, base d'aquesta conferència, és el resultat d'una recerca etnogràfica sobre el saber mèdic popular en la qual es van entrevistar persones majors de 60 anys, de tretze pobles pescadors de la Costa Brava. Parla de les pràctiques domèstiques emprades per diagnosticar, prevenir, alleugerar i curar patiments i malalties individuals i col·lectives, rememorat per homes i dones que relaten un temps d'infantesa i joventut de privacions de gairebé tot. Centrat en vint-i-tres afeccions, descriu la patologia, les causes, els símptomes i el tractament des del punt de vista científic i la manera de pensar, entendre i interpretar el procés salut/malaltia/atenció, segons el model explicatiu popular, basant-se en el material recollit en les entrevistes i les converses. Un dels objectius d'aquest llibre és que tot aquest bagatge cultural i tradicional no es perdi en l'oblit.

Rosa Subirós i Teixidor

Infermera i antropòloga. Amb estudis sobre antropologia i salut, i investigadora sobre els remeis tradicionals en especial de la zona del litoral gironí. És autora del llibre: *Remeis tradicionals de la Costa Brava* (Ed. Farell), a partir de recerca realitzada amb convocatòria IPEC. Des de la seva professió d'infermera actua, junt amb altres professionals, per introduir receptes i plantes que ajudin a restar efectes secundaris en pacients, al mateix temps que els empodera a partir de l'autoconeixement. Alhora, és un recurs que fa més sostenible el sistema sanitari amb la reducció de la despesa en medicaments.

Què fer amb les runes de la Matussière? Passat, present i futur del llegat industrial de la ribera d'Isil i Alós (el Pallars Sobirà)

La *Société Rocher, Matussière et Forest*, col·loquialment coneguda com *La Matussière*, va ser una empresa paperera amb capital franco-italià creada l'any 1858 als Alps francesos. Els seus tres fundadors van decidir emprendre una aventura empresarial a finals del segle XIX que, malgrat la seva brevetat, deixaria una empremta transcendental als paisatges de la ribera d'Isil i Alós, al Pallars Sobirà. La idea original consistia a realitzar una explotació intensiva dels boscos de Bonabé per tal de transportar a través d'un cable aeri la fusta extreta fins a la fàbrica paperera ubicada al poble francès de Salau, a l'Arieja, creuant el Port de Salau

(2.086 metres) i salvant un desnivell de vuit-cents metres. En aquesta població és on s'havia de transformar la fusta en pasta de paper. La implantació d'aquesta empresa paperera a Bonabé va suposar unes transformacions paisatgístiques de gran abast, tant a nivell forestal, amb la tala de centenars de milers d'arbres, com a nivell urbanístic i social, amb la construcció de diverses edificacions, incloent les anomenades "Cases de Bonabé". El projecte industrial va haver d'afrontar, però, múltiples entrebancs, i a efectes pràctics només va poder-se desenvolupar a un rendiment estable durant menys de deu anys, entre 1907 i 1914. Un segle després, un paisatge post-industrial, emmarcat per la cultura del lleure i la governança dels recursos naturals sota el prisma de la conservació ambiental i el patrimoni, és el que preval a Bonabé. Davant del contrast entre la transcendència paisatgística que va suposar La Matussière per als boscos de Bonabé així com pels pobles d'Isil i Alós i la seva invisibilitat actual, aquesta presentació es pregunta: "Què fer amb les runes de La Matussière?" Una pregunta que ha permès una aproximació etnogràfica a les runes La Matussière des d'una òptica vivencial del patrimoni i, així, fer aflorar els contrastos i ambigüitats que avui, connectant passat, present i futur, emanen de les percepcions i valoracions sobre aquell llegat industrial.

Ferran Pons Raga

Ferran Pons Raga (Barcelona, 1981) és doctor en Antropologia (McGill University, 2022) i investigador postdoctoral Juan de la Cierva (IPNA-CSIC, 2024-2025). Ha desenvolupat diverses recerques etnogràfiques al voltant dels processos de patrimonialització, amb especial interès per les runes de projectes industrials i els conflictes socio-ecològics al voltant d'espècies com l'os bru o el gat domèstic. En el primer àmbit, destaquen els llibres: *Mines, boscos i hotels. Peguera: usos i representacions d'un poble abandonat* (2015); *Cartells, runes i fites. Coneixements oblidats i marques invisibilitzades al peu de la Bonaigua* (2020); i *Què fer amb les runes de la Matussière? La (in)visibilització del patrimoni industrial de la ribera d'Isil i Alós (el Pallars Sobirà)* (2024; en impressió).

Experiències a flor de pell: com afecta la sequera a la vida de les dones rurals? Una lectura atemporal

Aquesta conferència se centra en les experiències de les dones rurals a Catalunya des d'una perspectiva d'ecologia política

feminista interseccional, analitzant com la sequera i la crisi de l'aigua impacten en les seves vides quotidianes. Alhora, es comparen aquestes vivències amb el cas d'estudi de Ciutat del Cap i les dones de les seves comunitats perifèriques, que va precedir i inspirar aquesta investigació a casa nostra. A nivell global, les dones que viuen a la perifèria figuren sovint entre els grups més vulnerables a l'escassetat d'aigua, ja que la governança hídrica tendeix a desatendre les seves necessitats específiques. Però, és aquesta també la realitat del món rural català? Com es reflecteixen aquestes problemàtiques en les experiències diàries de les dones en l'àmbit rural? Pel que fa a la relació entre gènere i aigua, no existeixen estudis específics en clau catalana. Aquesta absència no només dificulta l'adaptació climàtica del país, sinó que també invisibilitza moltes de les lluites i dificultats que afronten les dones en el seu territori.

Ariadna Romans

Investigadora, consultora i escriptora. Els seus temes principals d'estudi són la governança de l'aigua, els feminismes i l'ecologia política. Va desenvolupar la recerca des de la Fundació Josep Irla a partir de la Beca d'Estudis Nativitat Yarza. Actualment fa recerca a la Universitat d'Amsterdam.

La cultura popular de l'aigua a la Vilella Alta: un exemple d'adaptació de la vida quotidiana a les terres seques del Priorat

L'aigua a la cultura popular de la Vilella Alta és el títol d'una recerca que té l'objectiu d'identificar, documentar, analitzar i fer un inventari de la cultura de l'aigua en els diferents àmbits en els quals es manifesta, tan materials com immaterials, i donar-ne divulgació. El projecte aborda l'evolució al llarg de la història de la relació entre aigua i vida quotidiana i com aquesta interacció repercuteix en el paisatge. Són terres seques degut a factors climàtics i geològics i l'aigua ha estat un bé escàs al llarg del temps, un bé que calia aprofitar al màxim. Pous, mines d'aigua, sèquies, basses, fonts, aljubs, cisternes, abeuradors... són una mostra de l'adaptació de l'activitat humana a una terra on l'aigua és un bé escàs i necessari. Construccions que formen part important del patrimoni etnològic material i alhora il·lustren el paisatge agrari del Priorat que es va anar modelant fins la segona meitat del segle XX. El model socioeconòmic vigent i les necessitats dels nous temps han portat al desús i a l'oblit de tot aquest patrimoni i es fa necessari inventariar-lo i alhora cercar i

valoritzar vies que permetin evitar-ne el deteriorament progressiu: aprofitament al màxim de les aigües pluvials, recuperació i gestió d'aqüífers, funcions ecològiques, usos pedagògics i recreatius són algunes de les propostes a estudiar en el futur si es disposen dels recursos necessaris.

Josep Maria Figueres Simó

Agent del Cos de Bombers de la Generalitat de Catalunya i pagès. Integrant de l'equip de recerca del *Projecte Pedra Seca* del CEVA, i col·laborador en les tasques d'arranjament de l'Arxiu Històric Municipal de la Vilella Alta.

Esther Gutiérrez Escoda

Doctora en Història Contemporània per la Universitat Rovira i Virgili, investigadora principal del projecte *Víctimes de la Guerra Civil i la dictadura franquista a Tarragona* (Generalitat de Catalunya). Integrant de l'equip de recerca del *Projecte Pedra Seca* del CEVA i responsable de l'Arxiu Històric Municipal de la Vilella Alta.

Miguel Angel Montero Simó

Doctor en Ciències Químiques per la Universitat Rovira i Virgili. Treballa al Departament de Justícia i Qualitat Democràtica i ha estat Professor Associat de l'Àrea de Bioquímica i Biologia Molecular a la Universitat Rovira i Virgili des de l'any 2000 al 2024. Integrant de l'equip de recerca del *Projecte Pedra Seca* del CEVA.

L'etnobotànica, una eina per transformar allò que cultivem i mengem

Quan parlem de coneixements tradicionals, d'allò que feien en el quotidià els nostres avis i àvies, algú es podria pensar que es tracta de quelcom pretèrit, obsolet. Tanmateix, és precisament en aquest saber popular, que en el cas de l'etnobotànica gira entorn els usos de les plantes, que podem trobar-hi eines de gran valor per transformar allò que cultivem i mengem avui. No es tracta en cap cas de copiar fil per randa el que es feia fa setanta o vuitanta anys, sinó d'entendre com els mètodes de cultiu, de gestió de plagues, de conservació, d'aprofitament culinari, de recol·lecció silvestre, de gestió forestal... que tradicionalment s'havien realitzat en un territori poden ser útils per donar resposta a les necessitats agràries i alimentàries actuals. Així, si sabem quines espècies són comestibles, sabem com cuinar-les i com conservar-les,

podrem unir aquest coneixement de base amb la tecnologia, eines i recursos disponibles; i finalment amb la realitat de la cadena agroalimentària i les tendències de consum actuals. El resultat ha de ser que puguem posar a disposició de pagesos, botiguers, restauradors i consumidors, plantes, varietats i productes alimentaris locals i de qualitat que emanin de la tradició popular, de l'etnobotànica.

Marc Talavera

Doctor en Biologia per la Universitat de Barcelona (2018), especialitzat en etnobotànica, agroecologia i ecologia forestal. És també impulsor i actual president del Col·lectiu Eixarcolant, entitat integrant de l'Observatori del Patrimoni Etnològic i Immaterial.

El camí ramader de Marina, un camí d'anada i tornada

El camí ramader de Marina és la carrerada referenciada més antiga de Catalunya. Té un patrimoni cultural i natural excepcional, ja que és un veritable corredor que uneix realitats paisatgístiques i ecològiques diverses, anant des de la neu de les altes muntanyes a la sorra de la platja.

Les vies pecuàries no són tan sols el traç del camí, sinó que també tenen associada tota una sèrie d'elements patrimonials i culturals, com n'és el cas de les barraques de pedra seca, les fonts i abeuradors, les returades, els marges de pedra seca que delimiten alguns camins ramaders... Per altra banda tenim la figura del pastor, que ha estat molt important en la nostra societat. Pel fet de ser una persona lliure de moviments i en constant desplaçament, ha estat tradicionalment un dels personatges que ha propiciat la transmissió de notícies i l'intercanvi de coneixements entre realitats culturals ben diferenciades. Musicalment, els pastors, a part de tenir fama de ser bons constructors i sonadors d'instruments de música popular mentre guarden el ramat, també són protagonistes de rondalles, contes, romanços i llegendes.

En definitiva, el moviment transhumant i transterminant ens ha aportat tot un patrimoni i coneixement, però no només això. Aquest moviment també ha comportat durant segles la dispersió intrínseca d'altres espècies d'animals i plantes arreu del territori, conformant sistemes ecològics i paisatges d'allò més complexos, rics i variats, que al seu torn han augmentat la biodiversitat i les relacions ecològiques dins dels ecosistemes.

Joan Rovira Merino

Nascut el 1958, estudiós de la transhumància i els camins ramaders. Promotor del Camí ramader de Marina, autor de diferents articles i co-autor de publicacions, com *12 camins mil·lenaris*, *Els camins ramaders. Del Camp de Tarragona i les Terres de l'Ebre*, *La transhumància al Ripollès i al Canigó*.

Col·labora

Organitza

El Govern
de tothom